

Ա. ԵՐԵՄՅԱՆ

ԺԷ ԴԱՐԻ ՄԻ ՆՈՐԱՀԱՅՏ ԳՐԶԱԳԻՐ ԱՎԵՏԱՐԱՆ (112Թ=1640 Թ.)

(էջեր հայ գրչագրական և մանրանկարչական
արվեստի պատմությունից)

պահանում ժէ դարում գրված այս ձեռագիր ավետարանի պատմության էջերը մեզ տանում են 1640 թվականը: Դա Իրանի Շահ Սեֆիի թագավորության ժամանակաշրջանն է, երբ Պարսկաստանի հայ ժողովուրդն ապրում է խաղաղ պայմաններում: Այդ հանգամանքը վկայում են նաև Նոր-Ջուղայի պատմագիր՝ Հարություն Տեր-Հովհաննիսյանի հետևյալ տողերը. «Յետ մեռանելոյ Շահաբայ մեծի, թողն նորա Շահնեֆի մանուկ չորեքտասանամեայ նստաւ թագաւոր ըստ ոմանց 1629, և ըստ ոմանց 1631: Զորեքտասան ամ թագաւորեաց, յորում ժամանակի վիճակ ժողովրդեանն հայոց, որ ի Պարս ընթացաւ ըստ կարգին եղելոյ ի ժամանակս

Շահաբայ առաջնոյ, զի սմա ևս սիրելի լեալ ազգս հայոց՝ տարածեաց առ նոսա զշնորհ արքայական, որով մնացին նոքա ի խաղաղութեան (Պատմութիւն Նոր-Ջուղայոյ, 1880 թ., Ա հատոր, էջ 80):

Դա այն պատմաշրջանն էր, երբ Նոր-Ջուղայի հայ ժողովրդի «մաստուն» և «բարեպաշտ» իշխանապետ Խոջա Սաֆրազի պարսնքում հյուրասիրվում է Շահ Աբբաս երկրորդ արքան: Ձեռներեց, գործունյա և ճարտար մի վաճառական, որի անունը հրուշակվում է ո՛չ միայն Իրանում, այլև Եվրոպայում: Այդ երևույթներն են ընդգծում Նոր-Ջուղայի հայոց գերեզմանատանը հանգչող Խոջայի տապանաքարի վրա քանդակված հետևյալ տողերը.

«ԱՅ ԻՄ ԱՆՆՄԱՆ ԽՈՋԱՅ, ՈՐ ԷՐ ԸՆՅՈՑ ԹԱԳԱՒՈՐ,
ԱՆՈՒՄԻ ՍԱՖՐԱԶ ԿՈՉԻ՝ ՍՐԵՔԱՅ ԶՕՐԵՂ ԴԱՏԱԻՈՐ,
ԽԵՆՕՔ, ՔՈ ՃԱՐՏԱՐ ԼԵԶՎԷՏ ԶԱՐՄԱՆԱՐ ԱՄԷՆ ԹԱԳԱՒՈՐ,
ՇԱՏ ԻՇԵԱՆ ՔՈ ՏԵՍՈՒՏ ՓԱՓԱԳ՝ ԱԶԵՂԱՏԵՍ ԻՇԵԱՆ ՓԱՌԱԻՈՐ»:

Ժէ դարի նույն շրջանումն էլ լուսավոր, առաջադեմ և պայծառ մի հոգևորականի հերոսական ջանքերով Նոր-Ջուղայի Ամենափրկիչ վանքը դառնում է մշակութային շարժման մի փարոս: Դա թեմի ժամանակի առաջնորդ Խաչատուր վարդապետ Կեսաբացին է, որ Քաղզում աշխատութեամբ՝ հիմնում է Իրանի և հայկական տպագրության պատմության մեջ հռչակված առաջին տպարանը և 1641 թվականին տպում «Հարանց վարք»ը:

Ահա այս շրջանում Սաֆահնում ապրող երկու արվեստագետ սարկավագներ գրում են մի ձեռագիր ավետարան, որը ժէ դարում

Նոր-Ջուղայից տանում են Սպահանի Բուրվարի գավառի Շավրավա գյուղը, ուր ամբողջ 288 երկար տարիներ Տեր-Հակոբենց գերդաստանում խնամքով պահում են: Այնուհետև՝ 1928 թվականին, նույն ազգատոհմը ձեռագիրը տանում է Քյազազ գավառը, 1942 թվականին տեսնում ենք Սուլթանաբադում, իսկ 1945 թվականին՝ Իրանի մայրաքաղաքում՝ Թեհրանում, ուր մինչև օրս էլ տիրացու Սերոբ Տեր-Հակոբյանն առանձին գուրգուրանքով պահում է:

Ահա՛ գրչագրի սեղմ պատկերը.

Մեծությունը՝ 19×14 սմ., կազմը՝ տախտակի վրա կարմիր թավշապատ, քերթեր՝

300, նյութը՝ բամբակի թուղթ, գրությունը՝ երկայուն, տողերը՝ 21, գիրը՝ բոլորագիր, հանգամանքը՝ բավարար. պակասում են երկու ավետարանիչների նկարները, զարդագրությունը՝ սկզբում վրձինված է Մատթեոս ավետարանիչի նկարը, որ բաց զրբի առջև նստած գրում է: Դա կանաչ, մութ կարմիր և կապույտ գույներով նկարված միջակ վրձ-

խորաններ, որոնցից երկուսը տեղ-տեղ զրկվել են իրենց ռճավորության հարազատությունից: Լուսանցազարդերը՝ բազմաթիվ էջերում իշխում են զարդանկարներ և թռչնազարդեր: Սակայն ավետարանի գեղեցկությունը կազմում են խորանները և գլուխներն սկզբնավորող մանրանկար գեղագրերը: Գրիչները՝ Հովսեփ և Սարուխան սարկա-

1640 թվականին Սպանանում մանրանկարված ավետարանի 376-րդ էջի խորանը

ձինի մի արտադրություն է: Նշենք նաև 280-րդ էջը պատկերող Ղուկաս ավետարանիչը, որ ավետարանը կրծքին դրած, խորհրդավոր հայացքով նայում է: Նկարում կանաչ, կարմիր և կապույտ երանգներն իրար են ներառնակում:

Ավետարանը զարդարում են նաև երեք

վագները, գրչության վայրը՝ Սպահան, ժամանակը՝ ՌՁԹ (1640 թ.):

Ձեռագիր ավետարանի մի երկու նկարները Նոր-Ջուղայի Ժէ դարի նկարչական դպրոցը պատկերող ցայտուն վավերագրեր են: Այդ տեսակետից գեղարվեստական ուրույն արժեք է ներկայացնում 376-րդ էջում կա-

պուլտ, կարմիր և կանաչ երանգներով վերծինված խորանը, որ Ժէ դարի առաջին կիսում Նոր-Ջուղայում զարգացած մանրանրկալական արվեստի պարզ, բայց գեղեցիկ մի ստեղծագործություն է: Ձեռագրին առանձին փայլ են տալիս նաև գեղագրերը, որոնք իրենց պարզության մեջ նուրբ են և տպավորիչ: Նույնպես գրչագրի գեղեցկությունը կազմում են բոլորագրերը, որոնք երկու տարբեր, բայց իրար շատ նման ձևագրեր են: Դրանք, իրենց ամբողջությամբ, տպագրված տառերի տպավորություն են թողնում և ցայտուն գաղափար տալիս Ժէ դարում Նոր-Ջուղայում զարգացած գրչագրական արվեստի մասին:

ՀԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆԸ

«Փառք քեզ Հայր Աստուած, գոհութիւն՝ քեզ Աստուած իմ, Յիսուա Քրիստոս, բարերանեալ ես Հոգիդ Սուրբ Աստուած ճշմարիտ, որ արժանի արարեր զանպիտանս ի յամիրս հասանել ի վերջին զ[ի]ր տառիս: Արդ, աւրհնեալ, գովեալ և բարեբանեալ Սուրբ Երրորդութիւնդ անզրաւ յաւիտեանս, ամէն:

1. «Գոհութիւն» բառի առաջին երկու վանկերը՝ «գոհու», գրված են կարմիր թանաքով, իսկ մնացածը՝ սև:

Որ ետ կարողութիւն տկար մարմնոյս հասանել ի վերջ տառիս այս մարգարտաշար և վարդափթիթ բուրաստանիս, որ է սա ընտիր օրինակէ: Որ և գրեցաւ սա ի յերկիրս Ասպահան ձեռամբ Բ սարկաւագաց՝ Յովսէփայ և Սարուխանի. յիշեց[էք] ի Քրիստոս. գրեցաւ թվականիս մեր Ռ. Ձ. Թ. (1649 թ.), ի Թագաւորութեան Շահ Սէֆուն և առաջնորդութեան Տէր Խաշատուր արհեստկոպոսի, ի վայելումն մանկանց Սիովնի: Ոմն բարեմիտ և աստուածասէր ի բազում ժամանակէ ցանկայր սմա. որ և ստացաւ զսա ի հալալ վաստակոց իւրոց և յիշատակ Տէր Իսրայէլին, և ծնօղացն՝ Վէլիճանին, Խանաղին, Բալուէ և կողակցին՝ Թանկասլեանին և որդոցն Ոսկանին, Փանոսին և Մարտիրոսին, յիշատակ իւրեանց: Յիշեցէք և Աստուած ողորմի ասացէք, ամէն: Յիշեցէք ի Քրիստոս զՏէր Հայրապետն, որ կամակից եղև սուրբ աւետարանիս, ետ գրել և առնուլ. լի սրտի Աստուած ողորմի ասացէք նմա, զի և Աստուած ձեզ ողորմեսցի, ամէն:

Այստեղ ընդգծենք մի հանգամանք ևս. Նոր-Ջուղայի Ժէ դարի հայ մանրանկարչական արուեստն ունի բազմաթիւ այլ նմուշներ, որոնք կարող են իրենց պատմավոր տեղը գրավել գեղարվեստի պատմության մեջ:

